

S. AURELII AUGUSTINI
HIPPONENSIS EPISCOPI
DE FIDE RERUM
QUÆ NON VIDENTUR,
LIBER UNUS (a).

In quo demonstratur nos in christiana religionē, non culpabili temeritate, sed laudabili fide credere res quas oculis nostris non videmus.

CAPUT PRIMUM. — 1. *Etiam in rebus humanis multa credi quæ non cernuntur oculis. Voluntas amici bona non videtur, sed creditur. Amici etiam probati benevolentia nobis non constat sine aliqua fide.* Sunt qui putant christianam religionem propterea ridendam potius quam tenendam, quia in ea, non res quæ videatur ostenditur, sed fides rerum quæ non videntur, hominibus imperatur. Nos ergo ad hos refellendos, qui prudenter sibi videntur nolle credere quod videre non possunt, etsi non valemus humanis aspectibus monstrare divina quæ credimus, tamen humanis mentibus etiam illa quæ non videntur credenda esse monstramus. Ac primum isti, quos oculis carnis sic stultitia fecit obnoxios, ut quod per eos non cernunt, non sibi existiment esse credendum, admonendi sunt quam multa non solum credant, verum etiam sciant, quæ talibus oculis videri non possunt. Quæ cum sint innumerabilia in ipso animo nostro, cujus invisibilis est natura, ut alia taceam, fides ipsa qua credimus, sive cogitatio qua nos vel credere aliquid, vel non credere novimus, cum prorsus aliena sit ab istorum conspectibus oculorum, quid tam nudum, tam clarum, quid tam certum est interioribus visibus animorum? Quomodo ergo credendum non est quod corporeis oculis non videmus, cum vel credere nos, vel non credere, ubi corporeos oculos adhibere non possumus, sine ulla dubitatione videamus?

2. Sed, inquiunt, ista quæ in animo sunt, cum possimus ipso animo cernere, non opus habemus per oculos corporis nosse: quæ autem dicitis vos ut credamus, nec foris ostenditis, ut ea per oculos corporis noverimus; nec intus in animo nostro sunt, ut ea cogitando videamus. Sic ista dicunt, quasi quisquam credere juberetur, si jam sibi præsentatum posset videre quod creditur. Ideo utique debemus credere nonnulla etiam temporalia, quæ non videmus, ut æterna etiam mereamur videre, quæ credimus. Sed

quisquis es, qui non vis credere nisi quod vides, ecce præsentia corpora corporeis oculis vides, præsentem voluntatem et cogitationem tuam, quia in animo tuo sunt, ipso animo vides: dic mihi, obsecro te; amici tui erga te voluntatem quibus oculis vides? nulla enim voluntas corporeis oculis videri potest. An vero etiam hoc vides animo tuo, quod in animo agitur alieno? Quod si non vides, quomodo amicali¹ benevolentiam vicem rependis, si quod non potes videre, non credis? An forte dicturus es, alterius voluntatem per ejus opera te videre? Ergo facta visurus, et verba es auditurus, de amici autem voluntate id quod videri et audiri non potest crediturus. Non enim voluntas illa color est aut figura, ut oculis ingeratur; vel sonus aut cantilenam, ut auribus illabatur; aut vero tua est, ut tui cordis affectione sentiatur. Restat itaque ut nec visa, nec audita, nec apud te intus inspecta² credatur, ne tua vita deserta sine ulla amicitia relinquatur, vel impensa tibi dilectio vicissim abs te non rependatur. Ubi est ergo quod dicebas, te credere non debere, nisi quod videres aut extrinsecus corpore, aut intrinsecus corde? Ecce ex corde tuo, credis cordi non tuo; et quo nec carnis nec mentis dirigis aciem, accommodas fidem. Amici faciem cernis corpore tuo, fidem tuam cernis animo tuo: amici vero non abs te amatur fides, si non in te mutuo illa sit fides, qua credas quod in illo non vides. Quamvis homo possit et fallere fingendo benevolentiam, tegendo malitiam: aut si nocere non cogitat, tamen expectando a te aliquam commoditatem, simulat, quia charitatem non habet.

3. Sed dicis, ideo te credere amico, cujus videre cor non potes, quia in tuis tentationibus cum probasti, et cujusmodi animum erga te haberet in tuis periculis, ubi te non deseruit, cognovisti. Numquid ergo, ut amicorum probetur erga nos charitas, videtur tibi nostra optanda calamitas? Nec quisquam erit ex amicis

ADMONITIO PP. BENEDICTINORUM.

Emendatus est (Liber de Fide rerum quæ non videntur) ad Mss. Sorbonicos duos, ad Vaticanum unum, et ad Gemmeticensium; prætereaque ad editiones Amerbachii, Erasmi et Lovaniensium.

Comparavimus præterea eas omnes editiones initio Retr. et Confess. t. 1, memoratas. M.

(a) Scriptus post annum 599.

¹ Aliquot Mss., *amicabili*.

² Sic Mss. Editi vero, *conscripta*.

certissimè felix, nisi fuerit adversis rebus infelix : ut videlicet explorato alterius amore non fruatur, nisi suo dolore vel timore crucietur. Et quomodo in habendis veris amicis optari ea, non potius timeri, felicitas potest, quam probare nisi infelicitas non potest? Et tamen verum est haberi posse amicum etiam in rebus prosperis, probari autem certius in rebus adversis.

CAPUT II. — *Fide de rebus humanis sublata, quam horrenda confusio sequeretur.* Sed utique ut eum probes, periculis tuis nec te committeres, nisi crederes : ac per hoc cum te committis ut probes, credis antequam probes. Certe enim si rebus non visis credere non debemus, quandoquidem et nondum certius probatis amicorum cordibus credimus¹; et cum ea malis nostris bona probaverimus, etiam tunc eorum erga nos benevolentiam credimus potius, quam videmus : nisi quia tanta fides est, ut non incongruenter quibusdam oculis ejus nos judicemus videre quod credimus; cum propterea credere debeamus, quia videre non possumus.

4. Si auferatur hæc fides de rebus humanis, quis non attendat quanta earum perturbatio, et quam horrenda confusio subsequatur? Quis enim mutua charitate diligetur ab aliquo, cum sit invisibilis ipsa dilectio, si quod non video, credere non debeo? Tota itaque peribit amicitia, quia non nisi mutuo amore constat. Quid enim ejus poterit ab aliquo recipere, si nihil ejus creditum fuerit exhiberi? Porro amicitia pereunte, neque connubiorum neque cognationum et affinitatum vincula in animo servabuntur; quia et in his utique amica consensus est. Non ergo conjugem conjux vicissim diligere poterit, quando se diligere, quia ipsam dilectionem non potest videre; non credit. Nec filios habere desiderabunt, quos vicissim sibi reddituros² esse non credunt. Qui si nascantur et crescant, multo minus ipsi parentes suos amabunt, quorum erga se amorem in eorum cordibus, quia est invisibilis, non videbunt; si ea quæ non videntur, non laudabili fide, sed culpabili temeritate creduntur. Quid jam de cæteris necessitudinibus dicam, fratrum, sororum, generorum atque socerorum, et qualibet consanguinitate et affinitate junctorum, si charitas incerta, voluntasque suspecta est, et filiis parentum, et parentibus filiorum, dum benevolentia non redditur debita³; quia nec deberi putatur, quando in alio quæ non videtur, esse non creditur? Porro si non ingeniosa, sed odiosa est ista cautela, ubi nos amari non credimus, quod amorem amantium non videmus, vicemque non rependimus, quibus eam nos debere mutuam non putamus : usque adeo res humanæ perturbantur, si quod non videmus, non credamus, ut omnino funditus evertantur, si nullas credamus homi-

¹ Er. Lugd. Ven. Lov. sic legunt hunc locum : *Certe enim si rebus non vis credere, non debemus quandoque et nondum certius probatis amicorum cordibus credere.* Morel, Elem. Crit. pgg. 567, 568, sic legendum putat : *Certe enim si rebus non visis credere non debemus, quomodo et nondum certius probatis amicorum cordibus credimus? et cum ea malis nostris bona probaverimus, etiam tunc eorum erga nos benevolentiam credimus potius, quam videmus?* M.

² Codex Vaticanus, *credituros.*

³ Plures Mss., *dum benevolentiam non redditur debitum.*

num voluntates, quas utique videre non possumus. Omitto dicere quam multa isti, qui nos repreliendunt, quia credimus quæ non videmus, credant famæ et historiæ, vel de locis ubi ipsi non fuerunt; nec dicant, Non credimus, quia non vidimus. Quoniam si hoc dicant, coguntur fateri incertos sibi esse parentes suos : quia et hinc aliis narrantibus, nec tamen quia jam præteritum est id ostendere valentibus, crediderunt, nullum retinentes illius temporis sensum, et tamen aliis inde loquentibus adhibentes sine ulla dubitatione consensum; quod nisi fiat, incuratur necesse est adversus parentes infidelis impietas, dum quasi vitatur in his quæ videre non possumus credendi temeritas.

CAPUT III. — *Indicia quæ confirmant fidem. Prophetiæ de Ecclesia impletæ.* Si ergo non credentibus nobis quæ videre non possumus, ipsa humana societas, concordia pereunte, non stabit : quanto magis est fides, quamvis quæ non videntur, rebus adhibenda divinis; quæ si non adhibeatur, non amicitia quorumlibet hominum, sed ipsa summa religio violatur, ut summa miseria consequatur?

5. Sed amici hominis, inquires, erga me benevolentiam quanquam videre non possum, multis tamen indiciis indagare possum : vos autem quæ vultis ut non visa credamus, nullis indiciis potestis ostendere. Interim non parum est, quod fateris quorumdam indiciorum perspicuitate res aliquas, etiam quæ non videntur, credi oportere : etiam sic enim constat, non omnia quæ non videntur, non esse credenda; jacetque illud abjectum atque convictum, quod dicitur, ea quæ non videmus, non debere nos credere. Multum autem falluntur qui putant nos sine ullis de Christo indiciis credere in Christum. Nam quæ sunt indicia clariora, quam ea quæ nunc videmus prædicta et impleta? Proinde qui putatis nulla esse indicia cur de Christo credere debeatis quæ non vidistis⁴, attendite quæ videtis. Ipsa vos Ecclesia oræ maternæ dilectionis alloquitur : Ego, quam miramini per universum mundum fructificantem atque crescentem, qualem me conspiciatis aliquando non fui. Sed, *In semine tuo benedicentur omnes gentes* (Gén. xxii, 18). Quando Deus Abraham benedicebat, me promittebat : per omnes enim gentes in Christi benedictione diffundor. Semen Abraham Christum succedentium generationum ordo testatur. Quod ut breviter colligam, Abraham genuit Isaac, Isaac genuit Jacob, Jacob genuit duodecim filios, ex quibus ortus est populus Israel. Jacob quippe ipse appellatus est Israel. In his duodecim filiis genuit Judam, unde nomen est Judæorum, ex quibus nata est virgo Maria, quæ peperit Christum. Et ecce in Christo, id est in semine Abraham, benedici omnes gentes videtis et stupetis; et adhuc in eum credere timetis, in quem non credere potius timere debuistis! An credere dubitatis vel recusatis virginis partum, cum magis credere debeatis, sic decuisse nasci hominem Deum? Et

⁴ Aliquot Mss., post, *quæ non vidistis*, addunt, *aut non videtis.*

hoc namque accipite per prophetam fuisse prædictum: *Ecce virgo accipiet in utero, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus (Isai. VII, 14)*. Non ergo dubitabitis virginem parientem, si velitis credere Deum nascentem; mundi regimen non relinquentem, et ad homines in carne venientem; matri fecunditatem afferentem, integritatem non auferentem. Sic hominem nasci oportebat, etsi semper erat Deus¹, ex quo nascendo fieret nobis Deus. Hinc de eo rursus² propheta dicit: *Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi; virga directionis, virga regni tui. Dilexisti justitiam; et odisti iniquitatem; propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo exsultationis præ participibus tuis*. Ista unctio spiritualis est, qua Deus unxit Deum, Pater scilicet Filium: unde appellatum a chrismate, id est, ab unctione novimus Christum. Ego sum Ecclesia de qua illi in eodem psalmo dicitur, et tanquam factum quod futurum fuerat prænuntiatur: *Astitit regina a dextris tuis, in vestitu deaurato, circumamicta varietate*, id est, in sacramento³ sapientiæ, linguarum varietate decorata. Ibi mihi dicitur, *Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum, et domum patris tui: quia concupivit rex speciem tuam; quoniam ipse est Dominus Deus tuus, et adorabunt eum filiae Tyri in muneribus, vultum tuum deprecabuntur omnes divites plebis. Omnis gloria ejus filiae regis intrinsecus, in fimbriis aureis circumamicta varietate. Adducentur regi virgines post eam, proximæ ejus adducentur tibi: adducentur in lætitia et exultatione, adducentur in templum regis. Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, constitues eos principes super omnem terram. Memores erunt nominis tui, in omni generatione et generatione. Propterea populi confitebuntur tibi in sæculum, et in sæculum sæculi (Psal. XLIV, 7-18)*.

6. Si hanc reginam non videtis, jam etiam regia prole fecundam: Si non videt impletum quod audivit esse promissum, cui dictum est, *Audi, filia, et vide*. Si non reliquit ritus pristinos mundi, cui dictum est, *Oliviscere populum tuum, et domum patris tui*. Si non ubique Christum Dominum confitetur, cui dictum est, *Concupivit rex speciem tuam, quia ipse est Dominus Deus tuus*. Si non videt civitates gentium Christo preces fundere, et munera offerre, de quo illi dictum est, *Adorabunt eum filiae Tyri in muneribus*. Si non etiam superbia deponitur divitum, et ab Ecclesia deprecantur auxilium, cui dictum est, *Vultum tuum deprecabuntur omnes divites plebis*. Si non agnoscit filiam regis, cui dicere jussa est, *Pater noster, qui es in cælis (Matth. VI, 9)*; et in sanctis suis in interiore homine renovatur de die in diem (II Cor. IV, 16), de qua dictum est, *Omnis gloria ejus filiae regis intrinsecus: quamvis et oculos extraneorum fulgentes* (a) fama prædicatorum suorum in diversitate lingua-

¹ In MSS.: *Sic hominem nasci oportebat, si semper erat Deus.*

² Aliquot MSS.: *Huic Deo rursus.*

³ Ita MSS. Al editi, *sacrarario.*

(a) Forte, *fulgente.*

rum velut in fimbriis aureis et vestis varietate perstringat. Si non posteaquam diffamatur in quocumque loco odore bono ejus, etiam consecrandæ virgines adducentur ad Christum, de quo dicitur, et cui dicitur, *Adducentur regi virgines post eam, proximæ ejus adducentur tibi*. Et ne quasi captivæ in aliquem velut carcerem viderentur adduci, *Adducentur*, inquit, *in lætitia et exultatione, adducentur in templum regis*. Si non parit filios, ex quibus habeat tanquam patres, quos constituat sibi ubique rectorès, cui dicitur, *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, constitues eos principes super omnem terram: quorum se orationibus mater et prælata et subjecta commendat; unde subjunctum est, Memores erunt nominis tui, in omni generatione et generatione*. Si non propter eorundem patrum prædicationem, in qua nominis ejus sine intermissione meminerunt, tam magnæ in ea multitudines congregantur, eique laudem gratiæ sine sine linguis propriis confitentur, cui dicitur, *Propterea populi confitebuntur tibi in sæculum, et in sæculum sæculi*.

CAPUT IV. — *Ad credenda quæ non vidimus movere debent quæ nunc impleta conspicimus*. Si non ista ita demonstrantur esse perspicua, ut non inveniant oculi inimicorum in quam partem avertantur, ubi non eadem perspicuitate feriantur, ut ex ea fateri manifeste¹ cogantur: merito fortasse dicitis quod nulla vobis ostendantur indicia, quibus visis credatis etiam ista quæ non videtis. Si vero hæc quæ videtis, et longe ante prædicta sunt, et tanta manifestatione complentur; si se ipsa veritas et præcedentibus vobis et consequentibus declarat effectibus, o reliquiæ infidelitatis, ut credatis quæ non videtis, iis erubescite quæ videtis!

7. Me attendite, vobis dicit Ecclesia; me attendite, quam videtis, etiamsi videre nolitis. Qui enim temporibus illis in Judæa terra fideles fuerunt, ex virgine nativatem mirabilem, ac passionem, resurrectionem, ascensionem Christi, omnia divina dicta ejus et facta præsentia præsentia didicerunt. Hæc vos non vidistis, propterea credere recusatis. Ergo hæc aspiciate, in hæc intendite, hæc quæ cernitis cogitate, quæ vobis non præterita narrantur, nec futura prænuntiantur, sed præsentia demonstrantur. An vobis inane vel leve videtur, et nullum vel parvum putatis esse miraculum divinum, quod in nomine unius crucifixi universum genus currit humanum? Non vidistis quod prædictum et impletum est de humana Christi nativitate, *Ecce virgo in utero accipiet, et pariet filium: sed videtis quod prædictum et impletum est ad Abraham Dei verbum, In semine tuo benedicentur omnes gentes*. Non vidistis quod de mirabilibus Christi prædictum est, *Venite, et videte opera Domini, quæ posuit prodigia super terram (Psal. XLV, 9)*: sed videtis quod prædictum est, *Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te: postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ (Psal. II, 7 et 8)*.

¹ In MSS., *manifesta*.

Non vidistis quod prædictum est et impletum de passione Christi, *Foderunt manus meas et pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea; ipsi vero consideraverunt et conspexerunt me; diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem*: sed videtis quod in eodem psalmo prædictum est, et nunc apparet impletum, *Commemorabuntur et convertentur ad Dominum universi fines terræ, et adorabunt in conspectu ejus universæ patriæ gentium; quoniam Domini est regnum, et ipse dominabitur gentium* (Psal. XXI, 17-19, 28, 29). Non vidistis quod de resurrectione Christi prædictum atque completum est, loquente Psalmo ex persona ejus prius de traditore et persecutoribus ejus: *Egrediebantur foras, et loquebantur simul in unum; adversum me insusurrabant omnes inimici mei, adversum me cogitabant mala mihi; verbum iniquum disposuerunt adversum me*. Ubi, ut ostenderet nihil eos valuisse occidendo resurrecturum, subjecit atque ait: *Numquid qui dormit, non adjiciet ut resurgat?* Et paulo post cum de ipso suo traditore per eandem prophetiam prædixisset, quod in Evangelio quoque scriptum est, *Qui edebat panes meos, ampliavit super me calcaneum*; hoc est, conculcavit me: continuo subdidit, *Tu autem, Domine, miserere mei, et resuscita me, et reddam illis* (Psal. XL, 7-11; Joan. XIII, 18). Impletum est hoc, dormivit Christus, et evigilavit, hoc est, resurrexit: qui per eandem prophetiam in alio psalmo ait, *Ego dormivi, et somnum cepi; et exurrexi, quoniam Dominus suscipiet me* (Psal. III). Verum hoc non vidistis, sed videtis ejus Ecclesiam, de qua similiter dictum et impletum est, *Domine Deus meus, ad te gentes venient ab extremo terræ, et dicent, Vere mendacia coluerunt patres nostri simulacra, et non est in illis utilitas*. Hoc certe sive velitis seu nolitis, aspicitis: ut si adhuc¹ aliquam putatis esse vel fuisse in simulacris utilitatem; certe tamen innumeros gentium populos relictis vel abjectis vel contractis hujusmodi vanitatibus audistis dicere, *Vere mendacia coluerunt patres nostri simulacra, et non est in illis utilitas: si faciet homo deos, et ecce ipsi non sunt dii* (Jerem. XVI, 19, 20). Nec putetis autem ad unum aliquem Dei locum gentes prædictas fuisse venturas, quoniam dictum est, *Ad te gentes venient ab extremo terræ*. Intelligite, si potestis, ad Deum Christianorum, qui summus et verus est Deus, non ambulando venire gentium populos, sed credendo. Nam res eadem ab alio propheta sic prænuntiata est: *Prævalebit, inquit, Dominus adversus eos, et exterminabit omnes deos gentium terræ; et adorabunt eum unusquisque de loco suo omnes insulæ gentium* (Sophon. II, 11). Quod ait ille, *Ad te omnes gentes venient*; hoc ait iste, *Adorabunt eum unusquisque de loco suo*. Ergo venient ad eum non recedentes de loco suo, quia credentes in eum invenient eum in corde suo. Non vidistis quod prædictum et impletum est de ascensione Christi, *Exaltare super cælos, Deus*: sed videtis quod continuo sequitur, *Et super omnem terram gloria tua* (Psal. CVII, 6).

¹ sic Sorbonicus Ms. [etiam si adhuc.]

Illa de Christo jam facta atque transacta omnia non vidistis; sed ista præsentia in ejus Ecclesia videre vos non negatis. Utraque vobis prædicta monstramus: utraque autem vobis impleta præpterea demonstrare videnda non possumus, quia revocare in conspectum præterita non valemus.

CAPUT V. — 8. *Præsentium exhibitio astruit fidem præteritorum et futurorum*. Sed quemadmodum voluntates amicorum quæ non videntur, creduntur per indicia quæ videntur; sic Ecclesia quæ nunc videtur, omnium quæ non videntur, sed in eis litteris ubi et ipsa est prædicta monstrantur, et index est præteritorum, et prænuntiata futurorum. Quia et præterita quæ jam non possunt videri, et præsentia quæ nec possunt videri omnia¹, cum prænuntiarentur, nihil horum poterat tunc videri. Cum ergo fieri prædicta cœperunt, ex illis quæ facta sunt usque ad ista quæ fiunt, de Christo et Ecclesia quæ prædicta sunt ordinata serie cucurrerunt: ad quam seriem pertinent de die iudicii, de resurrectione mortuorum, de impiorum æterna damnatione cum diabolo, et de piorum æterna remuneratione cum Christo, quæ similiter prædicta ventura sunt. Cur ergo res primas et novissimas quas non videmus non credamus, cum testes utrarumque res medias quas videmus habeamus, atque in propheticis libris et primas et medias et novissimas vel audiamus prænuntiatas antequam fierent, vel legamus? Nisi forte arbitrantur homines infideles a Christianis illa esse conscripta, ut ista quæ jam credebant majus haberent pondus auctoritatis, si antequam venirent, putarentur esse promissa.

CAPUT VI. — 9. *Judæorum codices fidei nostræ astipulantur. Judæorum sēta quare non prorsus deleta*. Quod si suspicantur, inimicorum nostrorum Judæorum codices perscrutentur. Ibi legant ista quæ commemoravimus, prænuntiata de Christo in quem credimus, et Ecclesia quam cernimus ab initio laborioso fidei² usque ad sempiternam beatitudinem regni. Sed cum legunt, non mirentur quod ista illi quorum codices sunt, propter inimicitiarum tenebras non intelligunt. Nam eos non intellecturos ab eisdem Prophetis ante prædictum est: quod ut cætera oportebat impleri, et occulto justoque judicio Dei meritis eorum pœnam debitam reddi. Ille quippe quem crucifixerunt, et cui fel et acetum dederunt, quamvis in ligno pendens, propter eos quos fuerat in lucem de tenebris educturus, dixerit Patri, *Ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt* (Luc. XXIII, 34); tamen propter cæteros, quos occultioribus causis fuerat deserturus, per prophetam tanto ante prædixit, *Dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto: fiat mensa eorum coram ipsis in muscipulam, et in retributionem et in scandalum; obscurentur oculi eorum, ne videant, et dorsum illorum semper incurva* (Psal. LXVIII, 22-24). Cum causæ itaque nostræ præclarissimis te-

¹ Mss., quæ nunc possunt videri, omnia cum, etc.

² Mss. Vaticani et Gallicani, fidei quam tenemus. Et ex his quidam, ab initio laboriosæ fidei.

stimonis circumquaque ambulant oculis obscuratis, ut per eos hæc probentur, ubi et ipsi reprobantur. Ideo factum est, ne sic delerentur, ut eadem secta omnino nulla esset¹; sed dispersa est super terras, ut portans in nos collatæ gratiæ prophetias ad convincendos firmiter infideles, nobis ubique prodesset. Et hoc ipsum quod dico, accipite quemadmodum fuerit prophetatum: *Ne occideris eos, inquit, ne quando obliviscantur legem tuam; disperge eos in virtute tua* (Psal. LVIII, 12). Non sunt ergo occisi, in eo quod non sunt quæ apud eos legebantur et audiebantur oblii. Si enim Scripturas sanctas, quamvis eas non intelligant, penitus obliviscerentur, in ipso Judaico ritu occiderentur; quia cum Legis et Prophetarum nihil nossent Judæi, prodesse non possent. Ergo occisi non sunt, sed dispersi: ut quamvis in fide², unde salvi fierent, non haberent; tamen unde nos adjuvaremur, memoria retinerent, in Libris suffragatores, in cordibus nostri hostes, in codicibus testes.

CAPUT VII. — 10. *Totius mundi fides in Christum mirabiliter conciliata.* Quanquam etiam si de Christo et Ecclesia testimonia nulla præcederent, quem non movere deberet ut crederet, repente illuxisse divinam humano generi claritatem, quando videmus relictis diis falsis, et eorum contractis usquequaque simulacris, templis subversis, sive in usus alios commutatis, atque ab humana veterosissima consuetudine tot vanis ritibus extirpatis, unum verum Deum ab omnibus invocari? Et hoc esse factum per unum hominem ab hominibus illusum, comprehensum, vinctum, flagellatum, expalmatum³, exprobratum, crucifixum, occisum: discipulis ejus, quos idiotas, et imperitos, et piscatores, et publicanos, per quos ejus magisterium commendaretur; elegit, annuntiantibus ejus resurrectionem, ascensionem, quam se vidisse dixerunt, et impleti Spiritu sancto, hoc Evangelium linguis omnibus, quas non didicerant, sonuerunt. Quos qui audierunt, partim crediderunt, partim non credentes prædicantibus ferociter restiterunt. Ita fidelibus usque ad mortem pro veritate, non mala rependendo, sed perpetuando certantibus, nec occidendo, sed moriendo vincentibus; sic in istam religionem mutatus est mundus, sic ad hoc Evangelium corda conversa mortalium, marium et feminarum, parvulorum atque magnorum, doctorum et indoctorum, sapientium et insipientium, potentium et infirmorum, nobilium et ignobilium, excelsozum et humilium, et per omnes gentes Ecclesia

diffusa sic crevit, ut etiam contra ipsam catholicam fidem nulla secta perversa, nullum genus exoritur erroris, quod ita reperiatur christianæ veritati adversari, ut non affectet atque ambiat Christi nomine gloriari: quod quidem non sineretur pullulare per terram, nisi exerceret sanam et ipsa contradictio disciplinam. Quando tantum crucifixus ille potuisset, nisi Deus hominem suscepisset, etiamsi nulla per Prophetas futura talia prædixisset? Cum vero tam magnum pietatis sacramentum habuerit antecedentes vates suos⁴ atque præcones, quorum divinis vocibus est prænuntiatum, et sic venerit quemadmodum est prænuntiatum, quis ita sit demens, ut dicat Apostolos de Christo fuisse mentitos, quem sic venisse prædicaverunt, quemadmodum eum venturum Prophetæ ante prædixerunt, qui nec de ipsis Apostolis vera futura tacuerunt? De his quippe dixerunt: *Non sunt loquelæ neque sermones, quorum non audiantur voces eorum; in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum* (Psal. XVIII, 4 et 5). Quod certe in orbe videmus impletum, etsi in carne nondum vidimus Christum. Quis itaque nisi mirabili dementia cæcatus, aut mirabili pertinacia durus ac ferreus, nolit habere sacris Litteris fidem, quæ totius orbis prædixerunt fidem?

CAPUT VIII. — 11. *Ad fidei immobilem observantiam cohortatio.* Vos autem, charissimi, qui hanc fidem habetis, vel qui nunc novam habere coepistis, nutriatur et crescat in vobis. Sicut enim venerunt temporalia tanto ante prædicta⁵, venient et sempiterna promissa. Nec vos decipiant vel vani Pagani, vel falsi Judæi, vel fallaces hæretici, nec non in ipsa Catholica mali Christiani, tanto nocentiores, quanto interiores inimici. Quia et hiæ ne perturbarentur infirmi, prophetia divina non tacuit, ubi loquens in Cantico canticorum sponsus ad sponsam, id est, Christus Dominus ad Ecclesiam: *Sicut lilium, inquit, in medio spinarum, ita proxima mea in medio filiarum* (Cant. II, 2). Non dixit, in medio extranearum; sed, in medio filiarum. *Qui habet aures audiendi, audiat: et dum sagena quæ missa est in mare, et congregat omnia genera piscium, sicut sanctum loquitur Evangelium, trahitur ad limus, id est, ad sæculi finem, secernat se a piscibus malis, corde, non corpore; mores malos mutando, non retia sancta rumpendo: ne qui nunc probati reprobis videntur esse permixti, non vitam, sed pœnam⁶ reperiant sempiternam, cum coeperint in littore separari* (Matth. XVI, 9, 47-50).

¹ Sic potiores Mss. At editi, ut eadem facta omnino nulla essent.

² Codex Vaticanus, ut quamvis fidem.

³ Editi, exspoliatum. At Mss., expalmatum; quod verbum familiare est Augustino.

⁴ Editi, atque credentes vates suos. Castigantur auxilio manusccriptorum.

⁵ Mss., tanta prædicta; omisso, ante.

⁶ Nonnulli codices, ut qui nunc probati reprobis videntur esse permixti, non pœnam, sed vitam.

In librum de Fide et Symbolo vide lib. 4, cap. 17, Retractationum, tom. 1, col. 612, a verbis, Per idem tempus, usque ad verba col. 613, Quoniam scriptum est. M.